El Parlament dels Lapons
Aquesta minoria ètnica i lingüística defensa els seus drets per mitjà d'uns Parlaments estesos arreu dels països nòrdics

El retorn de «Ricardo»
La família d'un cap de la guerrilla aragonesa vol traslladar el seu cadàver a la seua vila natal, Bunyol

Entrevista a Joaquín Cabós
El director de Ràdio Fraga ens explica l'origen, el present i el futur d'aquesta important emissora comarcal

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

1,80 €

Any 4 • núm. 31 • La Franja, novembre de 2003

ARXIU FAMÍLIA PERUCHO

Joan Perucho als porxos de la Plaça d'Orta cap als anys seixanta

Mor als 82 anys l'autor de «Les històries naturals»

Recordant Joan Perucho

EDITEN:
Associació Cultural del Matarranya
C/ Pla, 4, 44610 Calaceit, Tel. 978 85 11 52
A/e: associació@matarranya.com
Consells Locals de la Franja
Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
Apartat de Correus 116, Fraga (Baix Cinca)

DIRECTOR:
Màrio Sasot

COORDINADORS:
Josep Galan, Enric Marqués
i Hipòlit Solé

COL·LABORADORS:
C. Alcover, D. Badia, S. Barber, A. Bengochea, F. Blanch, M. Blanc, J. Boix, D. Borbon, V. Borbon, T. Bosque, A. Capdevila, J.A. Carrégalo, J. Cases, C. Castany, A. Castellnou, A. Enjuanes, J.L. Escuer, M. Espitia, J. Espluga, P. Fontoba, R. Ferrer, G. Francino, J. Galan, Q. Gibert, M. Gimeno, À. Huguet, V. Ibarz, V. Labara, O. Labat, P. Labat, J. Laforga, C. Lapresta, A. Larrégola, J.A. Llerda, E. Marqués, C. Martí, M. Martínez, Mauri, C. Messeguer, M. Mateo, D. Maza, C. Mesalles, I. Micolau, J. Micolau, G. Miret, J. Montclús, H. Moret, J. Motis, A. Orús, J. Pallarol, J. Puche, A. Quintana, Ll. Rajadell, F. Ricart, M. Riu, M.C. Roca, E. Sabaté, A. Sáez, J. Salleras, M. Sampietro, J. San Martín, C. Sancho, X. Sebastià, J.L. Seira, A. Serés, J. Seuma, R. Sistac, R. Solana, C. Terés, R. Ventura, P. Vidal, D. Vidallet, G. Xacon.

CORREU ELECTRÒNIC:
tempsdefranja@wanadoo.es

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT:
974 47 19 93 / 93 805 02 70

MAQUETACIÓ I IMPRESSIÓ:
Gràfiques del Matarranya, SL
grafiques@matarranya.com

DIPÒSIT LEGAL: TE-88/2000
ISSN: 1695-7709

EN VENDA A:
Albelda
Estanc Conchita
Calaceit
Papereria Abàs
El Torricó
Llibreria Pilarín
Fraga
Llibreria Badia, Llibreria Cabrera
Girona
Llibreria Les Voltes
Lleida
Llibreria de la Generalitat
Mequinensa
Papereria González
Reus
Llibreria Gaudí
Saidí
Llibreria Panadés
Tamarit
Estanc Patrito
Tortosa
Llibreria El Temple
Vall-de-roures
Llibreria Serret

Sobre inundacions

Les aigües del Cinca, com a les passions, baixen regirades. Diversos ajuntaments de les viles que circumden els trams mitjà i baix del riu han iniciat una campanya ciutadana per exigir a l'administració i, en concret, a la Confederació Hidrogràfica, que prenguen mesures, per garantir la seguretat de les poblacions davant unes previsibles inundacions del Cinca, assenyalant-se com a principals causes del perill, l'excés de vegetació i el deteriorament dels murs que protegeixen les poblacions.

El passat 8 de novembre, la recent creada Plataforma Ciutadana en Defensa del Riu Cinca organitzà una manifestació a Fraga per a portar al carrer aquestes demandes.

En principi és molt legítim i raonable demanar protecció a les viles i que la seguretat de les persones i dels seus béns hagin de ser prioritaris, però de vegades les reivindicacions se simplifiquen en excés i amb excessiva fogositat, i algunes solucions com la que s'anomena «neteja» (eliminació del bosc fluvial), es planteja d'una forma indefinida i ambigua.

Per començar, cal recordar que l'origen del problema rau en la invasió urbana dels llits del riu, iniciada en un passat relativament llunyà però continuada en el passat recent i, presumiblement, també del futur.

Quan es demana seguretat, es crida ***neteja***, paraula que igual indica alleugerir de vegetació els trams urbans del riu que arrabassar dotzenes de quilòmetres de bosc fluvial, bosc de gran valor ecològic que no es pot destruir lleugerament tan sols perquè ho criden alguns apassionats convertits de cop en grans experts fluvials. De tant cridar, es pot arribar a la conclusió que això és l'únic realment important. Hi ha algú que garanteixe que una llera sense vegetació no es desbordarà? La dinàmica fluvial és una cosa molt complicada (vegi's l'article de J.L.Escuer) i el raonable és que s'aborde d'una manera tècnica i que s'encarregue un estudi en profunditat a experts de les nostres universitats, on no falta gent de gran vàlua que tindria molt a aportar.

Canvis als Casals Jaume I de la Franja

Acció Cultural del País Valencia, entitat impulsora dels Casals Jaume I al País Valencia, Catalunya Nord i la Franja, ha decidit en reunió de la seua junta directiva del 27 d'octubre, la rescició de contracte del coordinador dels Casals de la Franja Guillem Chacón «per haver pres camins totalment divergents dels d'Acció Cultural del País Valencia (ACPV), amb actuacions que no han estat consultades, i fent afirmacions que, un cop contrastades, ha estat comprovat que no corresponen amb la realitat».

D'altra banda, l'excoordinador dels Casals ha manifestat, a través de la vilaweb franjadeponent, la seua voluntat de seguir amb els Casals de diverses poblacions recolzant-se en la fins ara desconeguda Xarxa Cultural de Ponent i l'Ebre i en la creació de l'anomenada Xarxa de Casals de la Franja de Ponent.

Des d'unes associacions, algunes de les quals han tingut relació de col·laboració en algunes activitas amb els Casals, com l'IEBC o aquesta revista, mostrem la nostra preocupació per aquests fets. Seria dessitjable que qui vulgués treballar per la cultura d'aquestes comarques ho fes de manera unitària i sabent el territori que calciga. D'altra manera es pot entrar en un carreró sense eixida molt perjudicial per al moviment cultural de les comarques catalanoparlants d'Aragó.

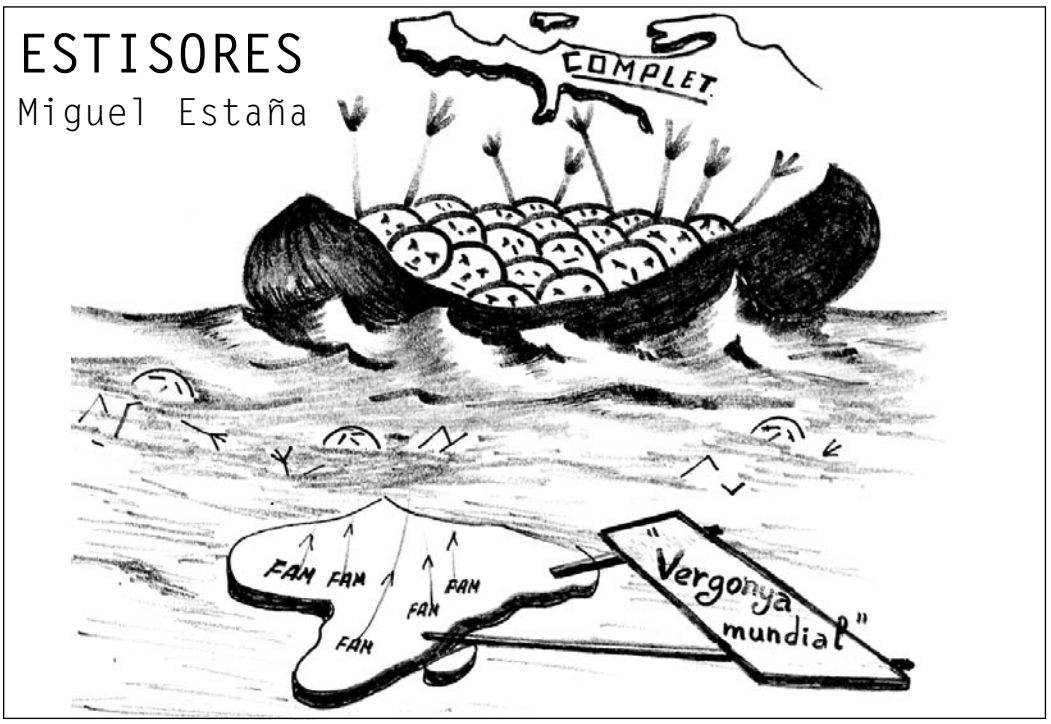

s u m a r i

2
Editorial

3
Salutació del director

3
Cartes dels lectors

4
El Matarranya

7
El Baix Cinca

10
Entrevista
Joaquín Cabós, dtor. de Ràdio Fraga

12
Cultura

13
La Llitera i la Ribagorça

15
Tema del mes: Kiruna (Suècia): Un país multilingüístic (i II)
L'incert futur de la llengua Saami.

16
Aragó

17
Gent de Franja

18
Països Catalans

19
Opinió
Alguns aspectes sobre la situació del riu Cinca a Fraga (I)

salutació del director

Aquest número ve farcit d'esdeveniments culturals. Al Palau Moncada de Fraga es pot veure en aquest dies una exposició antològica de Josep Guinovart, un dels més prestigiosos pintors abstractes catalans contemporanis. Fets culturals com aquests vénen a pal·liar l'escassa xarxa d'infraestructures d'aquest tipus que pateix el Baix Cinca on hi ha un munt de pavellons poliesportius (gairebé un per poble), molts d'ells infrautilitzats, però només hi ha sales d'exposicions a la capital i una de petita als baixos de l'Ajuntament de Saidí. Per això és molt plausible la iniciativa de l'Ateneu fragatí d'organitzar excursions culturals per a visitar mostres artístiques a la veïna ciutat de Lleida, on precisament fa poc es va col·locar la primera pedra del nou Museu Diocesà. Una altra infraestructura cultural a prop dels baixcinquenys i del nord de la Franja que podran gaudir de la visita a les obres artístiques dels seus municipis si no són finalment enviades a l'exili llunyà de Barbastre.

Màrio Sasot

cartes dels lectors

Aclariment vers l'aclariment

En resposta al senyor o senyora P.J de Lleida i la seva carta publicada en aquesta revista, núm. 30 setembre-octube 2003, sota el títol «Aclariment» vull fer constar el següent:

Sóc president comarcal del PARTIDO ARAGONÈS a la comarca de la Llitera i per tant veu suficientment autoritzada i coneixedora del tema del qual es parla.

Faig constar que els supòsits que el Sr/Sra P.J fa en la seva carta són totalment erronis i denoten una clara falta de coneixement i no vull pensar que també de «mala fe».

El regidor que el meu partit va presentar com a cap de llista a l'Ajuntament d'Altorricó o El Torricó en Joaquín Zuferri va dimitir del seu càrrec per motius de salut dels quals jo com a President Comarcal en tenia coneixement puntual i en canvi no així instàncies superiors del partit a les que es fan referència en la carta.

L'Hèctor Castro, que ocupava el segon lloc en la llista, és va veure doncs «obligat» a cupar el càrrec del regidor vacant, cosa que hem consta li suposa un esforç personal donat que viu a Barcelona i visita Altorricó quan les seves possibilitats laborals li permeten o per motius de caire municipal en aquests moments.

En Castro i jo no pensem igual en la qüestió lingüística pel que fa sobretot a la denominació i tractament que ha de rebre la nostra llengua, i això ho saben qui ens coneixen a tots dos però de tota manera pertanyem a un partit polític suficientment obert i democràtic com per a permetre que dues persones que pensem diferent tot i així ens hi podem sentir identificats i per suposat coincidir en molts d'altres plantejaments polítics tant importants i transcendents com el de la llegua.

Em sembla de justícia remetre aquest aclariment a «l'aclariment», sobretot per deixar al marge de qualsevol dubte l'honestitat del Sr. Zuferri i del «Partit Aragonès» que en cap moment han pres cap decisió en el sentit que s'apunta a la carta esmentada.

Per acabar, hem permeto donar-li un consell al Sr./Sra P.J i és que abans d'escriure és bo tenir informació acurada sobretot en temes polítics perquè d'altra manera es pot caure en el parany d'aconseguir just el contrari d'allò que es pretén, és a dir, justificar l'anticatalanisme lingüístic a força de veure fantasmes on no hi son, quelcom que d'altres cops s'ha utilitzat des de l'altra banda i que tant ens ha molestat als que defensem la nostra llengua, el català sense matisos.

Antonio Fondevila Aguilar
President Comarca de la Llitera P.A.R

Una agradable visió

L'altre dia vaig tenir l'agradable visió de contemplar en el pont de l'autopista de la N-II, just al primer entrant a Fraga, venint de Lleida, una frase que deia «Benvinguts a la Franja».

Només va entelar la impressió que la frase estava escrita amb tinta negra sobre el formigó. Potser el Ministeri de Foment vulga retolar aquesta mateixa frase amb un bon panell o potser l'ajuntament de Fraga o puga demanar al ministre Cascos. En qualsevol cas, la contemplació d'aquesta frase, avalada pel ministeri, hagués estat, agradabilíssima.

M. Navarro
Fraga

COETS

Comiat

Aviat compliré els seixanta-cinc anys, que és l'edat oficial per jubilar-se i penso que és el moment de passar el relleu a un altre. Ara farà tres anys que vàrem començar l'aventura d'escriure una revista a la Franja en català, hem publicat trenta números, la cosa sembla que està prou solidificada i segurament hi ha gent més jove i amb més empenta que jo per informar i comentar la nostra actualitat matarranyenca de cada mes. Recordo aquella reunió de Fraga, convocada per Josep Galan, amb representants de les tres associacions que editen esta revista, en la que es va decidir conjuminar les forces de tots plegats per fer una publicació important, que destaqués tot el que passa en les nostres terres i que donés una idea d'unitat territorial a la Franja, front a la destrossa que se n'ha fet d'ella per part de les administracions. Tot això, per descomptat, escrit en català, en el nostre denigrat, menyspreat, perseguit català de cada dia. Galan, que era l'ànima de la idea, ja portava fets tots els càlculs, el pressupost, la tirada i tot el que feia falta per engegar l'operació. Aquella espècie de somni se va fer realitat i ara esperem cada mes amb ànsia l'arribada del proper número per assabentarnos del que passa i llegir les col·laboracions sempre interessants d'una colla de bons escriptors. Una sèrie de motius personals, relacionats amb la salut, me resten temps i dedicació, de manera que val més retirar-se dignament pel fòrum, ara que hi som a temps i d'altra banda, estic segur que els lectors hi sortiran guanyant amb el canvi. Així que, amb el vostre permís, ho deixarem estar, per ara.

Miquel Blanc

El darrer viatge de «Ricardo»

■ **Lluís Rajadell**

La família del màxim responsable de la guerrilla aragonesa, Peregrín Pérez, enterrat a una tomba anònima de la Ginebrosa en 1948, vol emportar-se el cadàver al seu poble natal, Bunyol (Valencia).

A l'agost de 1948 veïns de la Ginebrosa (Baix Aragó) van descobrir arraconat a la soca d'una olivera el cos sense vida d'un guerriller. Encara estava amb la seua metralladora en posició d'apuntar com en un darrer intent de resistència contra la Guàrdia Civil. Uns dies abans d'aquell macabre descobriment, una partida de guerrillers havia mantingut un enfrontament amb forces governamentals i, com a conseqüència del combat, va resultar mortalment ferit el cap d'estat major de l'Agrupació Guerrillera de Llevant i Aragó (AGLA), Peregrín Pérez, «Ricardo».

El cadàver de «Ricardo» el van baixar els guàrdies des de la partida d'Esplans, prop del terme d'Aiguaviva, fins al fossar de la Ginebrosa. La memòria d'aquell lluitador per la República va quedar sepultada en una tomba marcada amb una estaca de fusta, sense cap nom ni referències personals. A la partida de defunció, Peregrín Pérez figura amb la seua identitat falsa, Carlos Guerrero, comerciant. En realitat es tracta del màxim dirigent de l'agrupació guerrillera antifranquista més potent de tot el país.

Més de mig segle després de la seua mort, un germà, Antonio, i una neboda de «Ricardo», Reyes, volen desenterrar el cadàver del guerriller, traslladar-lo al seu poble natal, Bunyol (València), i reparar per fi una injustícia històrica que, per un costat dedica monuments i carrers als repressors de la guerrilla antifranquista, i, per l'altre, manté a un dirigent de la lluita per la democràcia enterrat a una tomba sense nom.

Reyes Pérez va visitar el fossar de la Ginebrosa el 1987 per intentar trobar la tomba de son tio. Amb l'ajut de l'agutzil, que va participar personalment en l'enterrament de «Ricardo», Reyes va localitzar el lloc on havia estat enterrat Peregrín. Va fer fotografies i va dibuixar un petit plànol per a que l'emplaçament no se li olvidare. A primers d'octubre passat la neboda va tornar al fossar i, encara que havia sofert alguns canvis per reformes, va tornar a marcar «amb precisió» la tomba del dirigent guerriller.

La neboda de «Ricardo» explica que no vol desenterrar el passat per a demanar responsabilitats, una postura que «no tindria cap sentit». La seua voluntat és reivindicar la figura d'un home que va deixar la seua seguretat de refugiat a França per incorporar-se a la lluita contra un règim il·legal i totalitari. Afegeix que son pare, Antonio, està molt «il·lusionat» amb el desenterrament de Peregrin per a enterrar-lo amb dignitat a Bunyol, una acció que «s'hagués hagut de fer ja fa molts anys».

La mort de «Ricardo», el descobriment del seu cadàver i el posterior enterrament constituexien un dels episodis més tràgics viscuts a la Ginebrosa durant l'etapa del maquis, caracteritzada per la violència de l'enfrontament armat i per la repressió de les forces franquistes –la Guàrdia Civil i l'Exèrcit–. El record d'aquells moments encara està viu entre els veïns de més edat.

José Riba, que tenia 23 anys quan va morir «Ricardo»,

COMANDANT REPUBLICÀ I CORONEL SOVIÈTIC

Peregrín Pérez, naixcut a Bunyol (València), va aconseguir el grau de comandant de l'Exèrcit republicà durant la Guerra Civil. Pertanyia al XIV Cos de Guerrillers de la República. En acabar la Guerra, va marxar a la Unió Soviètica, on va ascendir a coronel i va participar activament en el dispositiu de defensa del Kremlin davant l'aproximació de l'exèrcit alemany. A finals dels anys quaranta del segle passat, el Partit Comunista d'Espanya li va encarregar la direcció de l'Agrupació Guerrillera de Llevant i Aragó (AGLA). Peregrín militava a les Joventuts Comunistes del PCE des dels 17 anys. El 1948, l'expert guerriller va morir com a conseqüència d'un enfrontament amb la Guàrdia Civil a la Ginebrosa. L'AGLA tornava a quedar escapçada i començava la seua imparable decadència.

ELENA PÉREZ BERIAIN-HERALDO DE ARAGÓN

La tomba anònima de «Ricardo» es troba al fossar de la Ginebrosa

LA GUERRILLA MÉS POTENT DEL PAÍS

L'Agrupació Gerrillera de Llevant i Aragó (AGLA) va estar sòlidament implantada a les províncies de Terol i Conca, amb ramificacions per Tarragona, Castelló i València, principalment. Es tractava de l'organització guerrillera més potent de tot l'Estat. Encara que la direcció corresponia a militants del Partit Comunista d'Espanya, entre els seus integrants hi havia persones d'altres organitzacions, com partits republicans o anarquistes. La política repressiva sense concessions –incloses les tortures i les desaparicions (execucions extrajudicials) de sospitosos de col·laborar amb el maquis– de la Guàrdia Civil i de l'Exèrcit va provocar la decadència del maquis, que, a més, va trobar dificultats per a captar el recolzament de la població civil, massa cansada de guerra i destrucció. Un dels exemples més dràstics de la repressió governamental va ser la obligació imposada als masovers de dormir al poble i de justificar diàriament a la Guàrdia Civil els seus desplaçaments. La persecució de la Guàrdia Civil i la constatació de la solidesa del règim franquista van precipitar l'extinció de la guerrilla a principis dels anys cinquanta del segle XX.

recorda perfectament com el van enterrar al fossar del poble. Manuel Agut, que tenia, en l'agost de 1948, 24 anys, explica que el cadàver del maqui va estar abandonat molts dies després de ser localitzat prop d'un camí. Segons el seu relat, «el maqui va resultar ferit en un enfrontament amb la Guàrdia Civil i, al no poder escapar-se i veure's perdut, es va quedar al peu d'una olivera, i allí el van trobar».

Antonio Bosque tenia 17 anys quan va aparèixer el cadàver de «Ricardo». Ell mateix amb un altre veí van baixar a un camí la llitera en la qual la Guàrdia Civil va transportar el mort fins al fossar. Afegeix que la partida encapçalada pel dirigent de l'AGLA «va comprar a un pastor un cabrit i el ramader va avisar a la Guàrdia Civil, que va sorprendre als maquis quan anaven a minjar-se l'animal». Va ser el darrer combat en el que va participar «Ricardo», un destacat militar republicà que, en acabar la Guerra Civil, havia ascendit a coronel a l'Unió Soviètica.

El germà i la neboda de Peregrín Pérez s'han entestat en recuperar el seu cadàver i, a la vegada, la figura del cap dels guerrillers d'Aragó i Llevant. El projecte compta amb el suport de l'associació «El canto del Buho», de Bunyol, i de l'Asociación para la Recuperación de la Memòria Histórica (ARMH). Esta darrera organització ha participat en distintes excavacions per desenterrar els cossos de desapareguts en accions repressives franquistes durant la Guerra Civil per tot l'Estat.

L'Ajuntament de la Ginebrosa també es mostra disposat a facilitar l'exhumació de Peregrín Pérez per a traslladar el cadàver a Bunyol. L'Ajuntament de Bunyol va adoptar en l'anterior Corporació l'acord de col·laborar amb els projectes de recuperació dels cossos dels republicans desapareguts durant la Guerra i la postguerra.

Però el projecte que promou Reyes ha hagut de superar moltes incomprensions i decepcions. Quan va visitar per primera vegada la Ginebrosa, fa prop de vint anys, el secretari de l'Ajuntament llavors li va posar «molts problemes» per a totes les gestions que va intentar. Va arribar a dir-li que Peregrín Pérez «era un roig i un bandoler, i que a mi allí no m'importava res». Sols l'intervenció de l'alcalde de la Canyada de Beric –que compartia secretari amb la Ginebrosa– va permetre a Reyes aconseguir la partida de defunció de Carlos Guerrero-Peregrín Pérez.

UN EPISODI CONFÚS

La mort de Peregrín Pérez «Ricardo» és un episodi tèrbol. Els mateixos informes interns del Partit Comunista d'Espanya inclouen sospites sobre el comportament dels guerrillers que acompanyaven al dirigent maquí. Les investigacions del PCE, partit al que pertanyia «Ricardo», concluoen que els tres hòmens que formaven part del grup que es va enfrontar amb la Guàrdia Civil hagueren pogut fer més del que van fer pel seu company malferit.

Una vegada descobert el cadàver, la confusió continua. Mentre unes versions indiquen que el cos sense vida del guerriller va estar molts dies abandonat després d'haver estat localitzat perquè ningú va avisar a la Guàrdia Civil, altres informacions asseguren que les forces de seguretat van conèixer des del primer dia la mort del maqui però no es van atrevir a retirar el cadàver. Segons esta darrera hipòtesi, els guàrdies no s'atrevien a retirar el cos sense vida de Peregrín per por que al moure'l esclatés alguna trampa, com havia passat feia uns dies a la veina Mas de las Matas.

L'enterrament afegeix més misteri al cas. Va rebre sepultura dins d'un taut i la seva tomba va quedar marcada amb una estaca sense cap identificació. A la partida de defunció figura, a més, com Carlos Guerrrero. La neboda de Peregrín es mostra convençuda, no obstant, que es tracta de son tio. Es basa en informacions de la Guàrdia Civil, del PCE i en un treball de la historiadora del maquis Fernanda Romeu.

El desenterrament de la tomba i una proba d'ADN serviran, per fi, per aclarir el destí final del principal dirigent de la guerrilla de l'AGLA el 1948.

VILES I GENTS

El Baix Aragó retallat

Anem en l'auto d'un poble a l'altre del Baix Aragó i un cartellot gran de colors mos diu que hem arribat a la Comarca del Bajo Martín. Encara no ens hem recuperat de la sorpresa i als pocs quilòmetres apareix un altre indicador advertint-mos que ja estem a la Comarca d'Andorra-Sierra de Arcos, per lo que deduïm que les ovelles de José Iranzo,el cantador de jotes, no deuen pasturar molt lluny. I uns minuts més tard n'apareix un altre, de rètol, amb la indicació que ens trobem a la Comarca del Bajo Aragón.

Així, lo que prometie ser un viatge sense grans espectatives ni novetats, degut als raders canvis administratius esdevé una excursió plena de reflexions polítiques i pensaments estranys.

Perquè done que pensar això que Fórnols i la Codonyera ara estiguen a comarques diferents; com Ràfels i la Sorollera, o Calaceit i Maella; i els de Valljunquera que tenen un bon tros del terme al Mesquí, ara com si foren estrangers per als de la Torrocella, etc. La normalització de la nostra llengua tampoc hi podrie sortir molt ben parada d'aquesta operació de les comarquetes. De moment, la majoria dels catalano-parlants del Baix Aragó s'han quedat fora del Matarranya oficial. Però també és veritat que la majoria dels nous presidents comarcals del territori retallat, són catalano-parlants. I això segurament anirà bé per afavorir una certa normalització, almenys en l'ús informal de la nostra llengua a les noves institucions. Els Srs. Doménech, Roda i Angosto, tenen una ocasió magnífica de recolzar i defensar lo més valuós del nostre patrimoni cultural.

Tomàs Bosque

Celebració a Calaceit del Dia de la Dona Rural

■ **Antoni Bengochea**

Mª LUISA FERRER

Aprofitant la celebració del Dia Internacional de la Dona Rural, l'Associació de dones Kalat-Zeyd va organitzar a la Biblioteca Municipal una xarrada i una exposició fotogràfica.

La xarrada, a càrrec de la responsable del Instituto Aragonés de la Mujer al Matarranya, Mònica Falgàs, va versar sobre l'anorèxia, una de les malalties més delicades que afecten a les noies joves. en ella es van analitzar els simptomés i es va informar sobretot de les causes de la malaltia, de com detectar-la a temps i de la millor manera d'ajudar a les afectades, cada cop més joves.

L'exposició, titolada «El treball de la Dona al món rural», mostrava, a través de 90 fotografies cedides per particulars, el canvi que s'ha produit al treball femení en els darrers anys. Es podia veure com, per la meitat del segle XX, el treball de la dona rural era molt paregut al que feien moltes dones de generacions anteriors, i com, recentment (i ja en colors) s'aprofitava de la nova maquinària, de la conducció, dels ordinadors o del treball fora de casa (Què lluny queden els carros, el trill o rentar la roba als llavadors!).

Segons la presidenta de l'Associació, Teresa Lombarte, «en un dia així, dedicat especialment a la dona del món rural, el que intentem és explicar a les sòcies en que consisteix i quins objectius té la celebració, a més a més d'aprofundir en la vida del món rural del passat i del present».

L'Associació de Dones Kalat-Zeyd segueix buscant, amb les seues activitats i cursos, involucrar al major nombre de persones possible, fent insistència no sols en aspectes culturals o d'entreteniment, sinó sobretot en temes socials, del món laboral, o en qualsevol acció encaminada a millorar la qualitat de vida.

Josep Guinovart: «El meu compromís és ètic, no ideològic»

■ **Josep Galan**

El pintor català Josep Guinovart, exposa al Palau Montcada de Fraga des del mes d'octubre la seua última col·lecció, «El Pentàgon, una traïció a la geometria». Es tracta d'una visió i una reflexió ètica que no ideològica, a través de vint obres, sobre la guerra de l'Iraq. Guinovart ha estat per Fraga visitant les Sales Miquel Viladrich per tal de preparar la que, sens dubte, serà l'exposició més important que pugui veure's a la capital baixcinquenya. Amb Guinovart, el Palau Montcada segueix amb la seua tradició de rebre artistes de gran prestigi, ja que per les seues sales hi han passat obres de Broto, Beulas, Vandereychen, etc.

Guinovart, barceloní, està considerat com un dels pintors catalans amb més prestigi a nivell nacional i internacional. Té més de setanta obres repartides per museus de tot el món i ha estat Premi Nacional d'Arts Plàstiques a Espanya i a Catalunya i ha estat nomenat Cavaller de l'Orde de les Arts i les Lletres de l'Estat Francès. Enguany, precisament, s'està celebrant l'Any Guinovart, en commemoració del 75è aniversari d'aquest artista, amb diverses exposicions, mostres i homenatges per tot Catalunya. De totes formes Guinovart no viu del passat, sinó que s'aferra al present, d'una manera crítica i compromesa. L'exposició és una crítica des del punt de vista ètic i humà d'un fet absurd com aquesta guerra. Guinovart considera que l'artista ha de comprometre's amb l'època que li toca viure, tot i que és conscient que amb el pas del temps, l'obra perd eix context i viu per si mateixa. Tampoc eludeix el debat del paper que hi ha de jugar l'artista, l'intel·lectual, en la societat en què viu, un paper que considera cada cop menys important i influent. També considera que l'art ha de retrobar l'equilibri entre qualitat i popularitat. El mercantilisme, sovint, està barallat amb l'art.

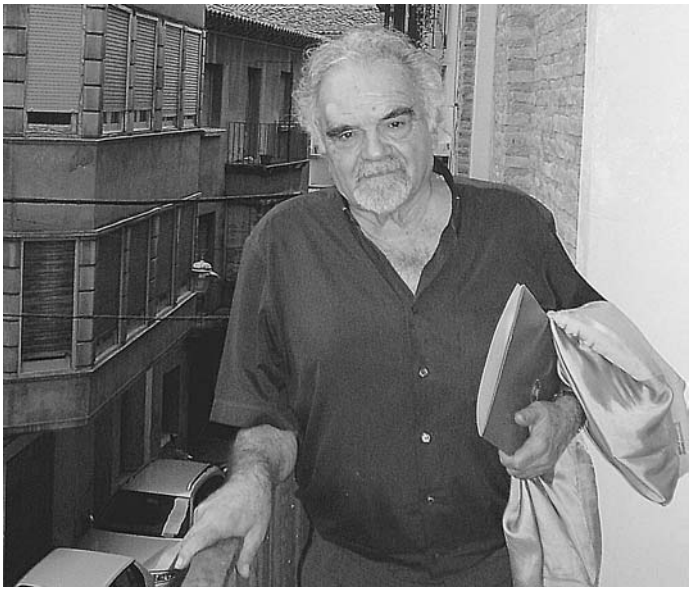

Gran part de la seua obra l'ha cedit a la Fundació Espai Guinovart d'Agramunt (Lleida). Confessa sentir-se atret pels Monegres, la serra d'Alcubierre, Bujaralòs… un desert amb encant, com el mar, que serveix per retrobar-se un mateix.

Josep Galan, Premi Jaume I

■ **Francesc Ricart**

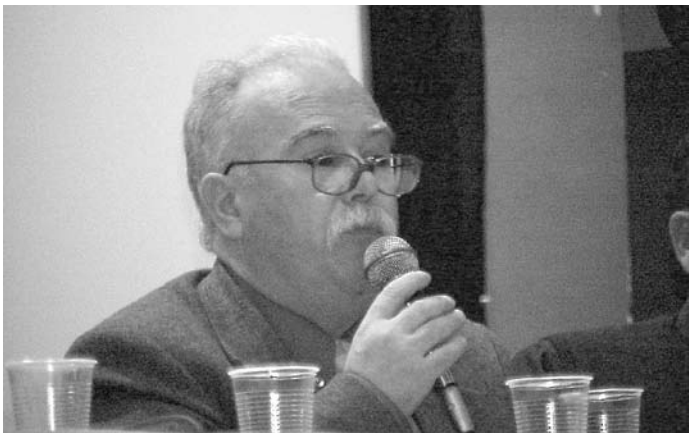

El dia 6 de novembre haurà estat reconegut Josep Galan Castany amb un dels cinc *Premis Jaume I d'Acció Cívica* que atorga la Fundació Jaume I de Barcelona per reconèixer la tasca callada i exemplar de persones que han actuat i actuen al servei dels Països Catalans des dels diversos àmbits de la vida i de la societat, tal com diu si fa no fa la convocatòria dels premis.

Sense cap mena de dubte és una de les notícies de l'any: el President de l'IEBC, l'ànima d'aquesta revista, veurà reconeguda una trajectòria a favor de la llengua catalana de les comarques de la Franja.

Aquest dia, Galan haurà compartit els llorers amb Jaume Arnella, amb Josep M. Àlvarez…; en altres edicions han estat premiats persones com Raimon, Eliseu Climent, Joan Fuster… Abans que ell, si no anem errats, de la Franja només havia estat premiat Joaquim Monclús, un altre dels pioners a descobrir el nostre món a la resta del món català.

Amb aquest premi tothom hi guanya: l'associacionisme, el prestigi de la llengua, i tota la Franja que veu com cada camí té més presència i és més reconeguda arreu de les terres i les persones que parlem català.

Josep Galan des d'ara encara serà més un referent de la Franja, un referent estimat per tothom que valora els esforços per recuperar la dignitat lingüística, cultural i de tot ordre d'aquestes comarques i, des d'ara, amb l'aurèola que deu transmetre tenir l'agraïment i l'admiració de tanta gent que el dia 6 de novembre s'haurà aplegat al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona

L'HAM

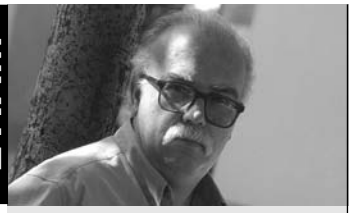

Joaquín Saló o la coherència

A les eleccions del 25-M d'enguany hi ha concorregut la **Chunta Aragonesista**. A la Franja els ha anat malament. Molt bé a Saragossa i no tan bé a la resta d'Aragó. A mi, personalment, m'hagués agradat que, a nivell d'Aragó haguessen tingut la mateixa força que a Saragossa capital on eren decisius per transformar en majoria absoluta la victòria del PSOE. De la **CHA**, en el tema de la llengua, no tinc sinó admiració declarada. N'han estat els capdavanters. Les meues màximes lloances a aquest partit petit però valent que sempre ha defensat i promès portar una llei de Llengües al Parlament per tal de reconèixer l'oficialitat de l'aragonès i del català, i tot allò que comporta.

Dit això, em pregunto: coneix el Sr. Joaquín Saló, coordinador comarcal al Baix Cinca de la ***CHA***, que el partit que ell, en teoria, lidera a la comarca té aquests plantejaments?

Els assumeix o no? Ho podria dir públicament? Ben a gust, a TdF rebríem una resposta en aquest sentit. De savis és rectificar. I rectificar què, es preguntaran els lectors? Doncs el fet que el Sr. Saló és membre **fundador** dels *Amics de Fraga*, associació motor i fundadora de la FACAO, que va nàixer exclusivament per combatre tots els plantejaments ara mateix esmentats i que ara li toca defensar. Per coherència caldria saber si ha rectificat. Mos ho podria aclarir, per favor, Sr. Saló?

Josep Galan

Els Viladrich, ciutadans de Fraga

■ **Ramon Roman**

A la casa meva de Fraga, dalt a les golfes, on hi tinc l'estudi de pintura, està penjat un quadre, pintat a l'oli sobre fusta, signat pel nostre amic en Jorge Viladrich, el fill gran del senyor Miquel Viladrich, el gran pintor tan conegut.

Al Jorge vaig tenir la sort de trobar-lo a Fraga, l'any 1963, llavors vivia amb la seva senyora i un fill on va ésser l'antic torn o molí d'oli de son oncle don Joaquim.

El pare, el magnífic i reconegut pintor, tenia un concepte molt elevat de la capacitat artística del seu fill primogènit, i vaig encarregar-li un quadre de Fraga. L'oli assolit, en conjunt és una visió de Fraga abans de la reconstrucció de les cases de la vora del riu destruïdes en el bombardeig. La perspectiva és feta des d'on avui hi ha la llibreria Badia. L'artista va fer uns esbossos des d'aquest indret estant i va acabar una pintura a l'oli amb una visió de Fraga. Hi ha l'anomenat castell, on visqué la família del pintor, el campanar de l'església de Sant Pere, i el riu Cinca. La pintura és d'una tonalitat blavenca, amb un cert caire nostàlgic.

Llavors, l'any 1963, el Jorge va fer més d'un viatge a Osca, per tal d'organitzar a Fraga una exposició permanent de l'obra del seu pare. Des que la família del pintor estava a l'Argentina, els quadres restaren en un guardamobles.

Els viatges a Osca i les gestions a l'ajuntament no van arribar a bon port, se'n anaren en orris.

Després, cap a l'any 1965 vaig tornar a trobar el Jorge a Barcelona, quan va organitzar mitjançant la Caixa de Pensions, una exposició de l'obra del pintor, el seu pare. Vaig anar a l'exposició i vingué a dinar a casa. tinguérem una conversa animada i perllongada. Em va regalar un llibre d'un gran amic del pintor, el novel·lista Ramon Gómez de la Serna qui feia una tertúlia artística al cafè de Pombo del carrer Carretas, a Madrid on acudia don Miquel Viladrich, estant visquent, en el seu castell d'Urganda, tal com ell donà el nom a la vella església de St. Miquel, que l'ajuntament cedí al pintor per cent anys.

En Jorge és el Viladrich a qui he tractat més de prop, una gran persona amb diferents inquietuds artístiques, una d'elles era la dedicació al teatre de titelles, on em contà haver fet tournées per l'Argentina, vam enraonar una bona estona sobre aquest gènere teatral de gran tradició al centre d'Europa, on no tan sols és adreçat al públic infantil.

Els altres germans d'en Jorge són el Wifredo i l'Alberto.

El primer esmentat, va seguir els passos en el món de l'art però en el camp de l'escultura, ha deixat obres molt remarcades a Buenos Aires.

L'Alberto, esdevingué enginyer hidràulic, vaig tenir la sort de conèixer-lo, a Fraga a casa dels Monte, els meus parents que tingueren una gran amistat amb tots els Viladrich.

A l'Alberto, vaig escriure-li l'any passat, per tal d'editar quelcom sobre el seu pare. Certament mitjançant la seva pàgina WEB, tinc llegit bona part del que s'ha escrit sobre l'artista.

Per comunicar-me amb els Viladrich de Buenos Aires vaig establir un contacte amb els familiars que viuen a Madrid dels quals m'agradarà fer-ne tot seguit un comentari com cal i es mereixen. Vaig enraonar per telèfon amb el Sr. Víctor Viladrich, fill de D. Joaquim Viladrich ciutadà il·lustre de Fraga.

***La núvia*, quadre de Miquel Viladrich**

D. Joaquim va ser l'últim alcalde republicà de Fraga, atès que presidia la corporació municipal el 19 de juliol de 1936.

El Sr. Viladrich tenia un molí d'oli o com es deia a Fraga un torn d'oli. Recordo a l'alcalde Viladrich com un home molt estimat i popular, doncs entre altres obres va estendre la xarxa d'aigües i el clavegueram.

Tant el pintor magnífic. com el germà van tenir que anar-se'n exiliats. Del pintor hi ha l'empremta de la seva obra a diferents museus dels EE.UU. (Spanish Society. NY. i a un museu de Chicago), del Sr. Joaquim, l'últim alcalde de Fraga de la II República, ningú li ha retut cap reconeixement per l'obra realitzada al municipi de Fraga.

Membres de l'Ateneu visiten una mostra d'art precolombí

Pep Labat

L'Ateneu cultural, entitat promoguda entre altres associacions per l'Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA, ha iniciat les activitats de tardor-hivern. Una trentena de socis i simpatitzants es van desplaçar a Lleida el passat 16 d'octubre per veure l'exposició organitzada per la Fundació «La Caixa»: *Els esperits, l'or i el xaman*. La mostra constava de nombroses peces d'orfebreria i de ceràmica del Museu de l'Or de Colòmbia, totes elles relacionades amb les creences religioses dels pobles precolombins. Els integrants de l'expedició van poder gaudir d'una visita guiada a càrrec del personal de la fundació. Seguidament es van visitar dues exposicions més: *Palestina vista per dibuixants àrabs* i *Col·lectiva de dibuixants gallecs*. Ambdues formaven part de la 3a Biennal Internacional d'Humor de Catalunya (*Humoràlia*). La jornada va acabar amb un berenar-sopar amb degustació de vins a l'establiment «La Sitja» de Fraga.

Per una altra part, el passat 29 d'octubre, l'Ateneu va programar una xerrada-col·loqui amb el títol «La situació actual i últims esdeveniments a Bolívia». L'acte va comptar amb la presència d'un cooperant fragatí testimoni dels darrers fets polítics que han provocat la dimissió i fugida del president d'aquest país.

JOSEP LLUÍS ESCUER

L'Ateneu també té previstes, entre altres activitats una sortida a la Ribagorça (recorrent el Congost d'Ovarra), visita del cenobi d'Ovarra i dinar a un restaurant de Serradui, i l'organització d'un cine-club amb pel·lícules no comercials.

Per a més informació, el correu electrònic de l'Ateneu és: atnu@telefonica.net.

ESTAMPES RIBERENQUES

Vull ser nòmada

Susana Barquín

Fa molts i molts anys, a principis del segle IX, vivia a Bagdad un califa que es deia Harun al-Raixid, així ho recullen els contes de les mil i una nits. Al-Raixid va enviar milers d'estudiants i erudits per tot el món a la recerca de manuscrits sobre ciència, filosofia i medicina per a traduir-los a l'àrab i fer gran la casa de saviesa de la capital de l'imperi àrab. Al-Raixid seguia el precepte de Mohamed, el profeta de l'Islam, que va encomanar a tots els musulmans que cerquessen la ciència a tot el món.

Els àrabs tenien un gran interès per conèixer tot allò que els altres pobles pensaven i havien escrit. Era una cultura nòmada, com Mohamed, que no havia arrelat en la seua ànima la supèrbia del sedentari.

El segle XII, el filòsof cordovès Averroes va denunciar públicament que hi havia molts musulmans que havien deixat d'escoltar veus estrangeres, que ja no volien dialogar, que les disputes s'havien instaurat a la casa de saviesa. Averroes va haver-se d'exiliar, perquè en la cultura musulmana havia començat a arrelar el sedentarisme.

Bagdad ha estat aquests últims mesos en les primeres planes dels diaris, altra vegada potser com a símbol de l'arabisme, i molts ens hem esgarrifat veient les imatges d'una guerra. Què us pensàveu? Diran alguns. I sí, tenen raó, les guerres són això, milers de persones mortes en els millors dels casos, amputades en molts, malauradament. Les disputes que denunciava Averroes encara continuen.

Aquests dies pensava en un llibre que va escriure Tahar Ben Jelloun, el novel·lista marroquí, arran de l'atemptat de l'onze de setembre a Nova York: *L'islam explicat als nostres fills* (edicions La Magrana). Ben Jelloun atribueix la decadència de l'Islam a la intolerància, a la pèrdua de la curiositat pel que pensa l'altre. I molt em temo que aquesta manca de curiositat per l'altre forma part també de la manera de viure occidental.

De ben segur que podem trobar moltes causes a cada conflicte que hi ha en el món, les podem analitzar des d'un punt de vista d'interessos econòmics, religiosos, polítics, estratègics. També, i aquesta és la reflexió que em feia, des de com ens pensem a nosaltres mateixos.

Hi ha una manera de veure'ns que anomeno sedentària, perquè ens arrela en la forma que hem decidit ser, i no ens permetem de traspassar la porta de l'altre ni que l'altre traspassi la nostra. Fa molts i molts anys que hem decidit que aquest món és una selva i que hi hem de posar ordre. Quin ordre, es preguntarà algú? L'ordre de qui mana, com diria Humpty Dumpty, l'ou impertinent d'Alícia a través del mirall. Tanmateix, no ens funciona, sempre que hi ha un vencedor hi ha un vençut que esperarà la seva oportunitat per atacar.

Hi ha una altra manera de mirar-nos que no posa els ulls en el propi melic, sinó en l'altre, en qui està més enllà de nosaltres, i ens arribem a omplir del desig de barrejar-nos amb ell. És una forma de veure'ns que anomeno nòmada. Mohamed era el profeta de l'Islam, que vol dir pau. La pau, entesa des del nomadisme, no és un estadi entre guerres, sinó una voluntat de mestissatge entre individus que viuen plegats, que s'alimenten de la cultura i la forma de vida dels altres per enriquir-se i crear-ne de noves. I creen així un espai per al diàleg.

En aquesta guerra televisada i impresa, les voluntats sedentàries s'han enfrontat, les d'aquells que no volen sentir ni saber res de l'altre. En les moltes guerres anònimes, altres voluntats sedentàries també s'enfronten per veure quina guanya a l'altra. I han oblidat que mai ningú no guanya, que tothom perd l'oportunitat d'enriquir-se amb l'altre, de ser nòmada.

Joaquín Cabós, director de Ràdio Fraga

«El secret del nostre èxit és que som la ràdio c

De les dues cadenes de Ràdio que emeten diàriament a la capital del Baix Cinca, Radio Fraga, des de la seua seu del Cegonyer, és la veterana. La gent se l'escolta des de fa molts anys. Els fragatins l'han arribat a fer seua. Jo en diria que n'hi ha una certa devoció. Joaquín Cabós n'és el director, des de fa temps…

Pregunta. Molta gent escolta avui dia Ràdio Fraga, però no tants saben dels seus començaments o de la seua història, ens ho podries explicar una mica?

Resposta. És una emissora que abans pertanyia a Ràdio Nacional de España, ha tingut vàries etapes, actualment és una emissora comarcal que té programació pròpia.

P. En tants anys d'experiència, teniu alguna anècdota per explicar als nostres lectors?

R. Moltes, però n'hi ha una que sempre es repeteix. Quan anem a una fira i hi fem la ràdio en directe, molta gent ve a veure-mos per saber com som en realitat, perquè t'escolten cada dia i se n'han fet una imatge nostra i sempre mos diuen que pensàvem que érem diferents i coses així.

P. I en quant a la història del seu director que mos pot contar?

R. Jo he naixcut escoltant ràdio, cosa molt important, perquè ara la gent jove que vol treballar al món de les ones li preguntes si escolten la radio i el 90% et diuen que no, però jo crec que és una cosa necessària, cada camí més, per conèixer aquest mitjà que ha canviat molt en els últims anys. És molt bo escoltar ràdio, qualsevol moment que tinc l'aprofito per escoltar altres emissores perquè sempre es necessari. Vaig estar treballant en un projecte a la base de Penya fragatina que va ser Ràdio Penya, que era un taller per a gent que li agradés fer ràdio amb llibertat absoluta i a nosaltres mos valgués per trobar noves veus, però desgraciadament avui no funciona així. Després vaig seguir a una altra cadena de Ràdio i fa ja 12 anys em van oferir dirigir la nova Ràdio Fraga en el moment que canviava de Ràdio Nacional a una Ràdio municipal i astí m'he quedat.

P. Quanta gent treballa directament o indirectament a Ràdio Fraga?

R. Directament som 4 persones i indirectament 4 o 5 més entre gent que treballa cada dia i col·laboradors.

P. Com es finança una ràdio local i comarcal, és a dir, amb quins suports econòmics compta? Ajuntament, publicitat…

> «Avui Ràdio Fraga és una emissora comarcal amb programació pròpia».

R. En una ràdio pública com és aquesta, el finançament pertoca al municipi, a l'ajuntament… però ja fa uns anys aquesta ràdio es pot finançar en la seua major part, per no dir íntegrament, de la publicitat.

P. Fins on tenen certesa que arriben les ones de Ràdio Fraga?

R. Amb exactitud es difícil de calcular. Mos han arribat a dir que mos han escoltat des de la boca sud del túnel de Viella però que no mos senten bé des del barri de Llitera, a 5 km de Fraga. Amb tot, aproximadament podem calcular uns 35 Km. a la redona.

P. Connecteu amb alguna altra cadena nacional?

R. Sí, connectem amb Ràdio Nacional de España per poder donar una informació més completa del que passa fora de la comarca.

P. Explica-mos una mica com és la programació de Ràdio Fraga?

R. És una programació dirigida a tot els públics, però no són programes, es tracta d'una iniciativa de programació total, continuista des de les vuit del matí fins a les vuit de la nit, en la qual hi ha informatius, esport, publicitat, patrocinis, culturals, programes de servei públic, musicals. Són pastilles molt curtes de 8 o 9 minuts per no cansar la gent. A l'estiu, la programació és més amena perquè el tipus de gent que mos escolta està treballant i volen riure i escoltar la ràdio.

P. Eixiu fora de Fraga a buscar notícies?

R. Sí, som una ràdio comarcal i eixim a la comarca natural a buscar notícies, i per comarca natural vull dir tant de pobles propers d'Aragó com de Catalunya.

P. Què li agrada més a la gent, els informatius o les cròniques relacionades amb temes de Fraga i comarca?

R. La gent cada dia s'inclina més per l'actualitat, saber amb celeritat que està succeïnt.

P. Començar un programa nou és molt arriscat, de quines eines us feu servir per assegurar-vos que li agradarà a la gent i no fracassarà?

que la gent escolta i amb la què s'identifica»

R. L' eina més bona sempre és l' experiència, però de vegades has de jugar-te-la. Pots saber si un espai té èxit perquè et trobes gent pel carrer que t'ho diu o, simplement. no et diuen res, cosa que significa que no els agrada.

«Fa uns anys que ens financem quasi íntegrament amb la publicitat».

P. Fraga és un poble de la Franja, cosa per la qual molta gent parla o entén el català, hi podem escoltar alguna secció o programa en aquesta llengua a dia d'avui? I en un futur no molt llunyà?

R. Des de ja fa molts anys fem la meitat dels nostres informatius en català i sempre s'intenta que la persona a qui entrevistem (2 o 3 al dia) s' expresse com ell vulga. Si vol en català, nosaltres fem l'entrevista en català, si vol en castellà, li fem en castellà. Quan toques temes de la comarca catalano-parlant i preguntes alguna cosa a la gent, ells mateixos s'expressen en català. La publicitat, molta gent vol que l' anunciem en català.

P. Pel que fa a les relacions de Catalunya i l'Aragó, tracteu d'intercanviar cultures o us manteniu al marge d'aquest tema?

R. Ens mantenim al marge, ens limitem a informar imparcialment i que cada u tragui les seues conclusions. Pertanyem a la Federació Catalana d'Emissores públiques, cosa que és important ja que, a banda d'estar informats de tot el que passa en aquest món de la ràdio pública, una regió molt avançada en mitjans de comunicació des de sempre, com és Catalunya, mos va molt bé de cara als problemes que puguem tindre amb les emissores comercials, som molt forts, som 150 emissores les que pertanyem i estem a la Federacio Catalana, no perquè no mos agrade la de l'Aragó, sinó perquè no n'hi ha de Federació a l'Aragó. S'ha intentat des d'ací, amb l'ajut de la Federacio Catalana, crear-ne una, però mai estan per la labor, sempre donen allargues, tot i això, sense dubte seguirem intentant-ho per la senzilla raó que cal. De moment, no obstant, estic molt content d'estar a la Catalana ja que mos ajuden molt, es fan congressos per tractar el tema de les emissores públiques davant la competència que dóna una emissora comercial, però mai estes últimes invertiran diners a fer un seguiment de les notícies d'un poble o d'una comarca; és per això mateix perquè és molt important que les emissores públiques mos ajuntem per poder continuar fent ràdios locals i comarcals.

P. Teniu relacions amb Ràdio Benabarre o Ràdio Matarranya?

R. Amb Ràdio Benabarre gràcies a la peculiaritat del seu director, que es mou molt, teníem bastant relació, però ha passat a ser una emissora comercial i ja no mos relacionem tant. De vegades, hem parlat tots dos de fer algun projecte en conjunt però Osca és una província molt arreculada en mitjans de comunicació i, de moment, no s'ha pogut fer. Ràdio Matarranya acabo de saber que existeix.

P. Té algun nou projecte que es puga explicar a hores d'ara Ràdio Fraga ?

R. El projecte que sempre tinc en ment és fer una emissora comarcal, poder aconseguir que a les poblacions més petites tinguen una delegació de la ràdio comarcal, proveïda de mitjans tècnics per la de Fraga i, a la mateixa vegada, estes delegacions donarien notícies al centre neuràlgic que seria la delegació de Fraga. I un altre projecte és que es puga escoltar Ràdio Fraga des de qualsevol punt de la Terra, a través d'Internet. De moment només tenim una web molt completa amb notícies que van des de la més actual fins un petit arxiu de tots els anys. El nostre projecte és poder escoltar Ràdio Fraga a la mateixa web però fins que no estem segurs que s'escoltarà bé, no volem començar: per portar a terme un projecte tan ambiciós com aquest, has d'estar segur que funcionarà.

P. Es pot explicar el condiment secret de Ràdio Fraga per agradar tant?

R. És la ràdio de la gent que l'escolta, la gent s'hi identifica molt, és una radio de tota la vida, són ells els que la fan, el secret no és nostre, saben que és la seua radio i la senten com a pròpia.

És la nostra…

Diana Pascual

En record de Joan Perucho

Artur Quintana

El 25 d'octubre d'enguany ha mort en Joan Perucho. Havia nascut a Gràcia (el Barcelonès) el 1920. Estudià lleis a la Universitat de Barcelona i s'inicià en el món de les lletres com a poeta i crític d'art a les revistes clandestines –eren temps de gran penúria– *Poesia* el 1944 i *Ariel* el 1946. D'aquesta darrera revista en fou redactor. L'any 1947 publicà un primer recull de poemes, *Sota la sang*, al qual en seguirien tres més fins al 1956. A partir d'aquesta data, va anar deixant la poesia –tanmateix mai no del tot– per a dedicar-se més i més als estudis i als assaigs sobre les arts plàstiques, i a tot un seguit de proses poètiques d'inspiració surrealista, actitud que ja li venia dels anys d'*Ariel*, i que a la llarga acabarien per dur-lo a la novel·la, amb els celebrats *Llibre de Cavalleries* (1957) i *Les històries naturals* (1960). Perucho considerava que la seua feina com a escriptor era fer de mitjancer –ell en deia *mèdium*– perquè el lector pogués arribar a conèixer, gràcies als elements fantàstics propis del surrealisme, tot allò que s'amaga rere la realitat. A tot això cal afegir un component cultural i artístic: l'interès per la història com a mitjà per a superar la paradoxa del temps, l'interès per la bibliofília i junt amb ella un ús desbordant de les citacions, i la complaença en la música, els colors, els perfums, la gastronomia, les puntes i farbalans, els mobles…*Malgrat aquesta aparent dispersió*, escriu Perucho en el dietari apòcrif d'Octavi de Romeu, *he creat –em sembla– un món coherent. Pot ser bo o detestable, però gosaria afirmar la seva total coherència*. En els anys del realisme social aquesta manera peruchiana d'entendre l'escriptura no podia ser ben rebuda. *Perucho*, escriu Julià Guillamon, *es ressentí certament d'un cert buit dins l'àmbit literari català*. I durant vint anys no publicà cap novel·la. més. Continuà fent crítica d'art i assaig, periodístic sobretot, però a la novel·la no hi va tornar fins al 1981 amb *Les aventures del cavaller Kosmas*, un cop ja produït un canvi profund de la crítica. En seguirien mitja dotzena més de novel·les, la darrera el 2002, i moltes proses breus.

Joan Perucho fou un escriptor bilingüe, en català i en castellà, a la manera d'en Joan Maragall i tants altres: l'obra, diguem més de creaciÛ, la poesia, la narració breu i la novel·la, la va escriure en català, mentre que l'assaig, i especialment el periodístic, el feu tant en català com en castellà. Ell mateix es traduïa lliurement les seues obres, del català al castellà, i al revés, segons li convingués per raons editorials, de manera semblant a com sol fer en Porcel, o Atxaga o Rivas en altres literatures del barri. El seu bilingüisme no fou del tipus vergonyant o frívol del d'Ors o Terencis de torn. En tot cas el fet d'escriure en català –i ja em perdonareu que haja d'escriure aquestes obvietats– no ha estat obstacle perquè els seus llibres no fossen traduïts a moltes llengües –mai no li agrairem prou, la meua muller i jo, que ens regalés les edicions en turc de les seues novel·les–, ni que *Les històries naturals* figuren al cànon occidental del crític Harold Bloom, o que se li atorgués el «Premio Nacional de Literatura» de l'any 2002.

Joan Perucho ha tingut molta relació amb l'Aragó i especialment amb les comarques del Matarranya i del Baix Aragó. Els molts anys passats com a jutge a Gandesa, a la Terra Alta, li permeteren de conèixer a fons aqueixes comarques i fer-ne matèria literària pròpia, convertint-se en transgressor de les fronteres, fictíciament reals i realment fictícies, del rombe que marquen Morella-Gandesa-Mequinensa-Alcanyís, fronteres lingüístiques, climàtiques, eclesiàstiques, polítiques, que mai no coincideixen unes amb altres, organitzant-hi simposis jurídics, literaris –Perucho formà part del jurat del primer «Premi Guillem Nicolau»–, gastronòmics i de bibliòfils, més que més a la fonda Alcalà de Calaceit, just al mig d'aquest territori. El Centro de Estudios Bajo Aragoneses d'Alcanyís, a iniciativa de J.I. Micolau, ha preparat un extens recull, en doble versió castellana i catalana, de gran part dels textos peruchians que tenen relació amb el territori més amunt delimitat i que en Perucho descriu en les seues zones altes com *un paisatge de meravella. A mesura que ascendien es renovava l'aire, es feia més pur, un perfum salvatge de planta boscana i d'animal en llibertat es mesclava curiosament…* Crec poder afirmar que no trigarem gaire en veure aquest recull a les llibreries. El mateix Joan Perucho hi estava il·lusionat i hi va col·laborar en la redacció amb interès i generositat.

Joan Perucho amb el pintor Romà Vallès al Museu Monjo de Vilassar de Mar el 1993

Vaig conèixer en Joan Perucho amb motiu de la presentació a Essen, al Ruhr, el 1982 de la versió alemanya de *Les històries naturals* i d'aleshores ençà ens vam anar veient a la seua casa, a la part alta de Gràcia, ja tocant a Sant Gervasi, casa que amb els seus mobles, llibres, gravats i pintures m'ha ajudat molt a entendre l'obra del seu propietari. I ens oferírem llibres mútuament: jo un a ell, i ell a mi mitja dotzena. I em va oferir també aquell seu gran doll d'amable conversa.

Joan Perucho ha tingut una vida plena i ha estat feliç malgrat les adversitats, tant familiars com de la pròpia llengua i cultura. Sempre el recordaré aquell capvespre vora la font alcanyissana dels setantaset raigs en animada conversació amb Carmina i Antoni de Montpalau, ara fa ben pocs anys.

Integrar els nouvinguts

Aleix Castellnou

Aquest estiu he tingut l'ocasió de treballar amb nouvinguts de països tan diversos com Romania, Bulgària, Rússia, Colòmbia, Equador i Marroc. Tots plegats constituírem un grup ben heterodox, certament, a la qual cosa hi ajudà el fet que es tractava de nois i noies, d'homes i dones, d'edats i abstraccions socials ben diferents. L'experiència en qüestió va esdevenir-se a la delegació del Segrià d'Òmnium Cultural, on gustosament vaig encarregar-me de conduir un curs de català preliminar, introductori a la llengua i la cultura catalanes, adreçat als nouvinguts. I dic nouvinguts en un sentit estricte, perquè llevat d'alguns que ja coneixien aquestes contrades, la resta tot just acabava d'arribar del seus respectius països d'origen.

El curs estiuenc ha estat possible gràcies a la iniciativa dels responsables d'Òmnium Cultural a Lleida, és a dir, el seu president, Josep Maria Forné, i la resta de membres de la junta amb el vist-i-plau dels socis, així com gràcies a la col·laboració del Consorci de Normalització Lingüística. Això de banda, pel que fa a la iniciativa d'Òmnium Cultural per integrar els nouvinguts, lingüística i culturalment, resta dir que ara és el torn del projecte Parelles lingüístiques –a més de continuar oferint cursos de català, òbviament: els mitjans de comunicació ja han anunciat que l'associació ha proposat a qui ho desitgi, i sempre de forma voluntària, de mantenir dues hores setmanals de conversa amb nouvinguts. És previst que les parelles comencin la seva activitat aquesta tardor.

A diferència dels cursos ordinaris, la novetat més destacable d'aquest curs ha estat la de veure aflorar una altra cara dels nouvinguts, la d'aquells que, d'entrada, a més de ser els nostres veïns, desitgen integrar-se al país on volen viure. Ningú els ha obligat a assistir al curs, no n'obtindran cap titulació oficial, no rebran cap mena d'ajuda econòmica extraordinària… Se'ls ha convidat a entrar al país per la porta de la cultura, que és la llengua, i això, en un país que vulgui ser anomenat civilitzat, ha d'anar necessàriament de la mà de l'obertura de les fronteres administratives, dels rutinaris controls duaners. Alguns nouvinguts, com s'ha vist, han respost satisfactòriament a la crida. El percentatge, tanmateix, ha estat baix, i el nombre d'assistents de cada nacionalitat no es correspongué ni de bon tros als percentatges absoluts que es registren avui a les zones de parla catalana. Ara, les xifres tan hi fan, perquè el resultat final, en un país com el nostre, s'ha de valorar sempre positivament.

És només un primer pas, sí, però un pas endavant en el camí de la convivència integral. El pas següent potser seria endegar una experiència similar a la Franja, de la Ribagorça al Matarranya. Però qui sap si experiments com el descrit progressaran. Afegiria, en tot cas, que no estem necessàriament en una situació més desfavorable que en el moment que es registraren grans moviments de gent procedent d'altres contrades de la península. Dubto que aleshores la proporció de nouvinguts delerosos d'aprendre la llengua i conèixer la cultura del país fos major que en l'actualitat. Tampoc es pot afirmar de manera rotunda que fos menor. Però deixem estar el passat i cenyimnos al present, al que podem constatar-hi: avui, almenys, tenim la certesa que hi ha qui considera que parlar en català és un element bàsic per integrar-se a les zones de parla catalana. Que amb això no n'hi ha prou, que el nombre d'individus que així ho creu és infinitament inferior a qui pensa el contrari, que calen altres mesures per aconseguir-ho… Hi ha tantes coses a fer, en aquest país!

TOT ENSENYANT LES DENTS

On comença l'horta i on acaba el secà?

Ramon Sistac

Segons totes les fonts consultades, hi ha acord a considerar que els camins de la comunicació són inescrutables. Per exemple, est estiu, davant d'un bon plat de caragols i a casa seua (a Mequinensa), vaig fer notar al meu amic H.M. (de gran semblança amb l'Esteve Betrià de dues pàgines més avall) que la seua conversa m'avorreix fins a límits indescriptibles. Així sóc jo d'agraït quan me conviden. No hi puc fer més: no puc discutir-hi perquè estem massa d'acord, i açò és un fre per a la comunicació. *Enraonar* implica contrastar opinions i informacions i, per a poder contrastar-les bé, cal un mínim de divergència de punts de vista. I, al llarg d'aquella conversa estival, vam estar tràgicament d'acord gairebé en tot.

Ho faig notar a propòsit de l'article núm. 30 de l'Esteve Betrià (tan assemellat, ell, a l'H.M!). M'agradaria poder-lo replicar, tot fent anar a tort i a dret la santabàrbara d'ironies, sarcasmes, estirabots i mala llet de què podria arribar a ser capaç… però no me n'ixo: hi estic massa d'acord. I hi estic d'acord perquè és ben cert que hi ha *franjòlegs de secà*, salvapàtries romàntics alguns, ideòlegs d'obediència sectària uns altres. En tot cas, maldestres xafa-raïms que fan malabarismes amb porcellanes de la dinastia Ming, que fan jugar la canalla amb fulles d'afaitar, que fumen a les gasolineres… En uns moments que importants sectors de la nostra societat comencen finalment a assumir (després de molts anys de pedagogia!) la catalanitat lingüística com a pròpia, l'apel·lació a determinats essencialismes cartograficopatriòtics pot tindre l'efecte d'un autèntic *coitus interruptus* per a la recuperació (o desenvolupament) de la consciència col·lectiva.

Tot i que també haig de dir que em pareix bé que tots els discursos possibles puguen eixir al carrer. Els essencialistes i els no essencialistes, els que són políticament correctes i els que no ho són got. Al capdavall, durant tota ma vida he hagut d'empassar-me (i no solament jo, és clar) un discurs dominant únic que no té ni la vergonya de respectar les evidències més meridianes, els interessos col·lectius més innocents, les aspiracions més legítimes. I és evident que eix discurs s'està rearmant, i això afectarà, o ja està afectant, els discursos sobre la Franja. I sobre la llengua catalana en general. I amb molta mala llet. Fa pocs dies he hagut de ser protegit, a València, per la policia (qui t'ha vist i qui et veu!) presumiblement amenaçat per alguns dels que remenaven el cul per Saragossa protestant contra la Corona pancatalana de Maragall I, rei d'Aragó i comte de Barcelona… Qui és que hauria de tindre prudència i enteniment?

En última instància, i que conste en acta, jo no em considero un *franjòleg* ni d'horta ni de secà. Sóc un *franjòleg* estival, acostumat a mirarme la Franja des del tossal del Castell de Lleida (ara en diuen «turó de la Seu Vella», que dóna més llustre). Ara; us ben asseguro que no em cal posar-me de puntetes per a veure-la (i patir-la) perfectament.

DESPERTA FERRO

Escriptors de renom

Recentment, la Generalitat ha distingit amb el seu màxim guardó, la Medalla d'Or, els escriptors Francesc Candel i Tortajada (Racó d'Ademús, 1925) i Joaquim Molas i Batllori (Barcelona, 1950). El primer, pel seu compromís social i pel seu activisme en la defensa de la realitat, d'un sol poble, integrant tots els ciutadans amb indiferència del seu origen. El segon, per la seva tasca com a docent, historiador de la literatura i crític literari i en reconeixement a l'impuls decisiu que ha donat a l'estudi i difusió de les lletres catalanes.

Els dos escriptors van participar en les I Jornades Culturals a Calaceit celebrades en aquesta població l'any 1992 i sempre han manifestat una sensibilitat especial per les terres de la Franja. La figura de Franscesc Candel va ser lloada per en Pere Baltà i la de Joaquim Molas, per en Baltasar Porcel, uns altres dos escriptors vinculats també amb la Franja. Des d'aquestes pàgines els felicitem de tot cor i els encoratgem a seguir endavant en aquestes importants tasques.

Dos escriptors de renom que ens han deixat durant aquests últims dies i també vinculats a la Franja han estat Joan Perucho i Manuel Vázquez Montalbán. El primer tenia una vinculació especial amb la comarca del Matarranya i en especial amb Calaceit i la fonda Alcalá. També va participar en les I Jornades Culturals de Calaceit i va ser membre del jurat del primer premi Guillem Nicolau. El segon mantenia una bona relació i amistat amb el que subscriu aquestes ratlles i tots dos tenien previst fer un viatge per les terres del Matarranya que, per desgràcia, ja no podrà ser. Descansin en pau els dos.

Joaquim Montclús

Canelles es mou

Un consorsi promou la pesca i les activitats nàutiques en el pantà

■ **Josep Mauri i Gràcia**

Per ser exactes el que es mou, i força, és tot l'entorn del gran embassament. Ajuntaments, associacions i la gent, sobretot la gent dels voltants de la tolla bifurcada de Canelles, han decidit –després de veure les últimes dècades desaparèixer set o vuit pobles de la zona– unir esforços per desenvolupar l'economia i el progrés social a tota l'àrea. Tot això m'ho explica en Josep Guillén Zanuy, alcalde en funcions de Camporrells, president del consorci **Montsec: Ocio y Naturaleza**, fundat fa tres anys. En aquest consorci hi estant representats ajuntaments i institucions tan catalanes com aragoneses, –no oblidem que el pantà està a cavall de la *frontera* que ens uneix–, entre els quals puc citar els ajuntaments d'Os de Balaguer, Viacamp i Estopanyà, la Diputació d'Osca, la Mancomunitat de la Ribagorça Oriental i l'ADPAN (Associació Deportiva de Pesca i Activitats Nàutiques) i d'altres que allargarien massa la llista. Arribats a aquest punt, m'adono que potser hauria d'haver començat pe aquí, per l'ADPN, perquè van ser els pioners. Ja fa quinze anys van constituir l'associació, van comprar una parcel·la, i hi van adaptar un embarcador, des de les quals pot actualment fer-se excursions en catamarà o llanxa motora d'unes tres hores de durada per l'impressionant congost de Montrebei. També a l'ADPN, un dels fundadors va ser l'amic Guillén, el qual em remarca que al Consorci tenen molt clar que totes les activitats, actuals i futures, han de ser escrupolosament respectuoses amb el medi, i que mai s'admetran activitats com, per exemple. motos d'aigua.A l'ADPN, que va començar només amb les aportacions econòmiques dels socis, veuen amb optimisme l'actual fase de desenvolupament de la comarca i, més ara, que compten amb suports com el de la Diputació d'Osca i de la CAI, les quals van finançar, la passada primavera, l'adquisició al cinquanta per cent dels *catamarans*, portats dels USA. A la cua del pantà, al Pont de Montanyana, també hi ha disponible un ample estoc de *kaiacs* per als que volen disfrutar de Canelles i el seu impressionant entorn d'una manera més íntima. Al cantó de Corsa, a més d'embarcador, s'hi ha preparat una *via ferrada* per als amants del muntanyisme. I, com sempre, hi ha el vell caminet excavat a la roca a través del congost, que ens ofereix una visió esplèndida de l'indret.

També el Consorci està negociant amb ENDESA un conveni per instal·lar a Canelles un centre d'interpretació de la natura i reobrir la Cova Negra, una meravella subterrània que requerirà un pressupost de quaranta milions de les velles pessetes.

Vull també remarcar que a part dels clàssics paradors de la N-230, de Benavarri i del Pont de Montanyana, es pot fer estada a l'Hostal Rural d'Estopanyà (www.HOSTALRURAL.com) regentat per Miquel Àngel Comín, un futur *Estrella Michelin*, (ensalivo encara tot recordant els *Brochets d'ànec amb poma al pebre*).

Fins aquí els sistemes per visitar el congost per terra i per aigua, però és que també es pot visitar…per aire!, usant els serveis de l'aeròdrom del Pla, que suposo és únic a la Franja, situat a mig camí entre Benavarri i Estopanyà.

Amics lectors, campeu-hi, valents!

El govern aragonès acorda la protecció de la vila medieval de Montanyana

■ **Elena Cebrián**

El govern aragonès ha declarat Bé d'Interès Cultural el conjunt urbà de la Vila de Montanyana, a l'Alta Ribagorça. En aquest nucli urbà, de clar traçat medieval gairebé inalterat, destaquen notables construccions romàniques, edificacions dels segles XV i XVI, i una arquitectura popular característica d'aquesta zona compresa entre els rius Isábena i Noguera Ribagorçana, a més a més d'un enclavament paisatgístic de singular bellesa.

La Vila de Montanyana es divideix en tres grans zones.En primer lloc, el recinte fortificat, que constitueix l'origen de la població, on se situen les restes del Castell de la Mora, l'església d'estil romànic llombard, restes de dos torreons defensius, fragments de llenç de muralla i el portal d'accés al recinte.

En segon lloc l'ample nucli alt, de traçat medieval molt ramificat, format per carrers estrets, sinuosos, trencats i empinats, en què sovint s'hi troben passadissos.

Per últim, hi trobem el nucli baix, amb una estructura urbana prou lineal i enllaçat amb les altres dos zones a través del Pont Romànic, format per dos arcades i ubicat en la confluència dels barrancs de Sant Joan i de Sant Miquel.

Kiruna (Suècia): Un país multilingüístic (i II)

L'incert futur de la llengua Saami

Màrio Sasot

És dur ésser minoria ètnica i lingüística a l'hora, fins i tot quan tens com a veïns i conciutadans a civilitzacions tan avançades i democràtiques com la sueca, la finlandesa o la noruega. El poble Saami (popularment anomenats lapons), és una població que avui té censats unes 50.000 persones, residents la majoria al nord del Cercle Polar Àrtic en una extensa àrea que travessa les fronteres polítiques de Finlàndia, Suècia, Noruega, i una petita minoria (1.992 persones segons el rader cens) que viu a Rússia.

Tots ells tenin com a llengua materna el Saami, un idioma pre-indoeuropeu amb variants molt diferenciades emparentat amb la família de llengües uralobàltiques i finúgriques, branques d'on venin també el finès, l'estonià, el moldav, l'hongarès, etc.

Tradicionalment aquesta gent vivia de la pesca del salmó i la ramaderia transhumant de rens, feines a les quals es dediquen encara avui dia entre el 10 i el 15% de lapons. Per a poder desenvolupar aquestes tasques tradicionals gaudeixen de reserves exclusives on tenen dret a construir la seua casa. Són terrenys secularment utilitzats per ells, cedits pels governs estatals. La resta de la població saami es dedica preferentment a l'artesania tradicional i a activitats relacionades amb el turisme.

Durant les darreres dècades del segle XX, la llengua i la cultura saami ha tingut un reconeixement interior i exterior molt fort a partir de la creació dels diferents Parlaments Saami a Finlàndia (el més antic, creat el 1973), Noruega (1989) i Suècia el més modern, elegit per primera vegada el 26 d'agost de 1993.

Lars-Anders Baer, actual president del Parlament Saami a Suècia, amb seu a Kiruna, ens conta que aquesta institució està formada per 31 membres elegits cada quatre anys d'entre la població censada. «Tant els votants com els candidats tenen que acreditar la procedència saami de tres generacions per una de les branques, materna o paterna» –explicà Baer.

Els objectius d'aquest Parlament, que a l'igual que els de Finlandia i Noruega, no tenen capacitat política són «conservar i desenvolupar la cultura saami en el si de la seua comunitat i vetllar per les necessitats econòmiques i socials del poble saami així com la representació de la comunitat pròpia en les negociacions amb les institucions oficials, d'àmbit nacional, europeu o mundial».

El parlament lapó de Suècia s'organitza en diferents grups de treball: Educació, Protecció Social, Relacions Institucionals i Comité Electoral.

Pel que fa a l'Educació, existeixen a les zones on hi ha més població lapona escoles saami que cobreixen els nivells d'Infantil i els 6 cursos de Primària. Per a Secundària sols hi ha classes opcionals de Saami a alguns Instituts. També tenen una Escola de Formació del Profesorat Saami. «El principal problema que tenim és amb els llibres de text en saami. En tenim molt pocs i són molt cars perquè s'han de fer tirades molt reduïdes» –ens conta Lars-Anders Baers.

Lars Jansongatan, diputat del Parlament Saami

Una altra activitat important desenvolupada pels actius membres del Parlament Saami són les relacions exteriors. Estan presents a tots els organismes i convencions sobre minories ètniques arreu del món amb altres grups com els indis de Sudamèrica, els aborígens australians, etc. «Fins i tot hem format una selecció de futbol. Hem jugat amb Estònia i vam estar a punt d'organitzar un partit de futbol a Barcelona amb la selecció catalana, però finalment els catalans es van tirar enrera» –diu Baer.

Lars Jansongatan, un altre destacat membre del Parlament Saami ens explica que per a les seues activitats conten amb un pressupost de 17 milions de corones sueques donats per l'estat d'aquest país, i 17 milions donats per la UE als que s'han d'afegir 20 milions més dels fons europeus per a projectes culturals específics.

Un d'aquests projectes és la Radio Saami, amb seu a Kiruna (també n'hi ha d'altres a Noruega i Finlàndia) que emeteix una hora i mitja diàries en Saami. Sòfia Jannok, una jove periodista de l'emissora ens diu que estan intentant augmentar les hores de programació fins a aconseguir una emissora parlada completament en saami, «però el govern suec es mostra molt remís a donar-nos l'autorització». Quant a la programació «donem continguts essencialment culturals i notícies relacionades amb la nostra població, sense oblidar les activitats econòmiques tradicionals, com els preus de la carn de ren a la llotja, i també donem a conèixer els nostres drets com a poble».

LA VIDA DE SIGRID SARRI

Un exemple il·lustratiu de la vida del poble Saami en les darreres dècades pot ser la vida de Sigrid Sarri, una dona d'uns seixanta anys que porta l'administració d'un alberg saami a Kiruna. «Jo vaig nàixer a Lannavara, una ciutat 130 kms. al nord de Kiruna on hi havia molta població finesa. Jo parlava saami amb la meua família i als estudis, i finès al pati de l'escola amb els altres nens. Per al juny anàvem tota la família a una zona de Noruega a pasturar els rens i no tornàvem fins al desembre. Altres nens i nenes es quedaven tot aquest temps interns a una escola d'Annvara, però jo no. Així que vaig aprendre també norueg. Quan tenia 10 anys ens vam traslladar a Gällivare, on es parlava suec. Allí sols feia un parell d'hores de Saami a la setmana. Després d'acabar el batxillerat, prompte em vaig casar. Jo treballo aquí a l'alberg i el meu home, als estius, condueix una barca per als turistes. El meu fill treballa a la Radio Saami».

Sobre les actituds vers les Llengües i les Polítiques Lingüístiques

■ Àngel Huguet

A finals de 2002, concretament al núm. 21 de TdF, el Màrio Sasot es feia ressò de la publicació a la revista International *Journal of Bilingüal Education* d'un article signat per mi mateix i pel professor de la Universitat de Lleida, Enric Llurda. A l'esmentat article es descrivien les actituds lingüístiques manifestades per estudiants d'Ensenyament Secundari Obligatori que habiten a la frontera catalano-aragonesa vers el català i el castellà i, al mateix temps, s'analitzaven alguns dels factors que es mostren determinants en la definició d'aquestes actituds.

Posteriorment, al llarg del segon semestre d'aquest any 2003, han anat apareixen notícies a diferents mitjans de comunicació que semblen refermar la voluntat expressada pel President del Govern aragonès, Sr. Marcel·lí Iglesias, en el seu acte d'investidura, referent a l'aprovació d'una Llei de Llengües d'Aragó en la present legislatura.

En aquestes circumstàncies, i donat que l'opinió dels receptors habitualment resulta clau per tal de garantir l'èxit d'una determinada política lingüística, no puc menys que aportar algunes dades que no apareixen a l'article abans esmentat.

Cal dir abans, però, que aquestes dades han estat obtingudes gràcies al finançament de la *Dirección General de Investigación* del MCYT (projecte núm. BSO 2001-0978), i estan extretes a partir d'una enquesta aplicada a una mostra de 163 escolars del Baix Cinca, dels que 126 assistien a classes de català i 37 no hi assistien.

Finalment, afegir que no entraré a analitzar les dades, simplement aportaré els freds percentatges per tal que cadascú en faci la seva interpretació i no se'm pugui acusar de manipulació de la informació.

Amb aquesta premissa, a la Taula I apareixen els 10 ítems que defineixen les actituds vers el català, la resposta que es considera favorable a aquesta llengua (pot ser SÍ o NO) i el percentatge de l'alumnat que va donar aquesta resposta. A més, s'aporta la mateixa informació diferenciant entre l'alumnat que assistia a classes de català i el que no hi assistia. Idèntiques dades apareixen a la Taula II però referides a les actituds vers el castellà. Per últim, de cara a una més clara visualització, podem observar tota aquesta informació representada als Gràfics 1 i 2.

Taula I: Ítems utilitzats en la determinació de les actituds vers el català (dades en %)

	Resposta favorable	% de respostes favorables al total de la mostra	% de respostes favorables entre els que SI assisteixen a català	% de respostes favorables entre els que NO assisteixen a català
11. Me parece bien que todos los niños de mi pueblo estudien catalán	SI	82,7	88,1	65,7
12. Es desagradable aprender catalán	NO	89,5	92,8	77,8
13. Es inútil aprender catalán porque seguramente no lo utilizaré nunca	NO	91,4	94,4	80,6
14. Deberíamos esforzarnos todos para usar más el catalán	SI	48,1	54,8	25,7
15. Es más importante aprender inglés o francés que catalán	NO	48,1	48,8	44,4
16. Vivo en un lugar de habla catalana y por eso debo conocer, estudiar y hablar catalán	SI	50,9	60,3	19,4
17. El catalán solamente deben estudiarlo los catalanes	NO	84,6	88,8	69,4
18. El catalán es una lengua que suena mal	NO	84,0	84,0	83,3
19. Me gusta (o me gustaría) hablar en catalán	SI	65,4	74,4	36,1
20. Me gusta oír hablar en catalán	SI	63,6	69,6	41,7

Taula II: Ítems utilitzats en la determinació de les actituds vers el castellà (dades en %)

	Resposta favorable	% de respostes favorables al total de la mostra	% de respostes favorables entre els que SI assisteixen a català	% de respostes favorables entre els que NO assisteixen a català
21. El castellano es una lengua bonita	SI	95,7	96,0	94,4
22. En mi pueblo todos debemos saber hablar castellano	SI	68,7	70,6	63,8
23. El castellano sólo deberían aprenderlo y estudiarlo los que lo hablan	NO	87,7	90,5	77,8
24. Me gusta oír hablar en castellano	SI	91,4	90,4	94,4
25. En mi pueblo se deberían estudiar otros idiomas antes que el castellano	NO	92,6	94,4	86,1
26. El catalán es más importante que el castellano	NO	94,5	93,7	97,2
27. El castellano es una lengua fácil de aprender	SI	91,4	90,5	94,4
28. Es aburrido aprender el castellano	NO	84,0	86,5	75,0
29. El castellano debería enseñarse en todos los países	SI	79,6	82,4	69,4
30. En mi pueblo deberíamos hablar menos castellano	NO	74,8	74,6	75,0

Gràfic 1: Representació gràfica dels percentatges corresponents als ítems utilitzats en la determinació de les actituds vers el català

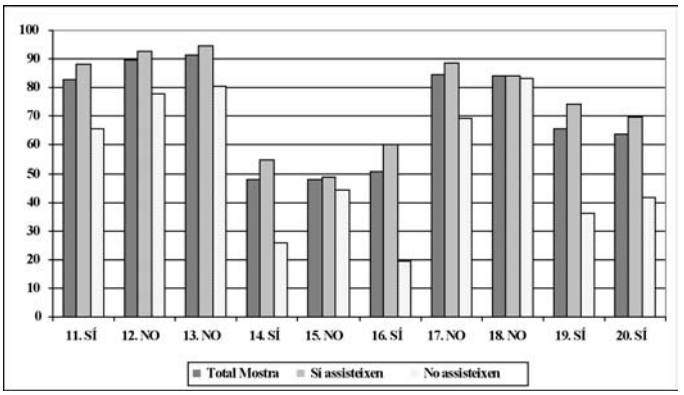

Gràfic 2: Representació gràfica dels percentatges corresponents als ítems utilitzats en la determinació de les actituds vers el castellà

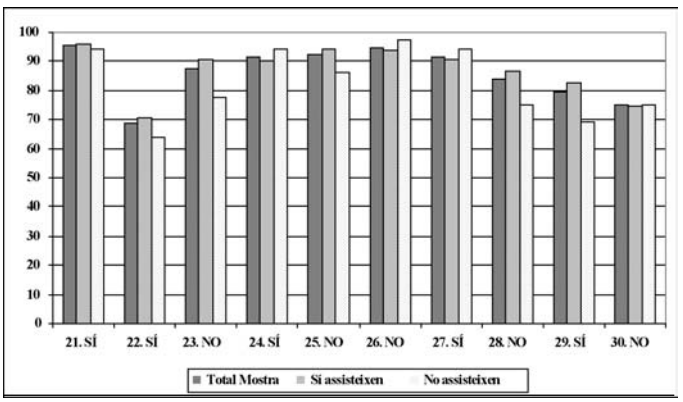

GALERIA DE PERSONATGES

Joaquín Sorolla Lázaro, «Quimito», president de la Penya Barcelonista de Fraga i comarca

«La nova junta, de mentalitat jove i emprenedora, ha fet emergir el barcelonisme»

■ **D. Sarrau**

L'any 74, un grup de barcelonistes –en van arribar a ser 150–, encapçalat per Jaume Pallarés, massalcoregí i ànima de la Penya, M. Chiarelli, los Castañets, J. Sisó, Silverio Sorolla, A. Nicolás, J. Borbón i tants d'altres, funda la Penya Barcelonista de Fraga i comarca, Joaquín Sorolla Lázaro, conegut popularment com a Quimito, en va ser nomenat secretari. Compren un local per la Carretera. Aquella aventura enyorada va durar fins al 1989. Ara, 29 anys després, torna l'aventura quan, des de la Beckton, un altre grup de barcelonistes, encapçalats ara per Quimito, decideix, deu dies abans de la mort de Jaume, rellançar l'afició del Barça i enarbolar l'escut i les banderes.

Als noms anteriorment citats els succeeixen els dels. Montull, Cabòs, Cabrera, Arellano, Lahuerta, Sánchez, «Piruli», Puig, noms que superen la nòmina de socis de l'anterior directiva. «Som gent jove i de mentalitat emprenedora: calia que féssem emergir el barcelonisme que sempre ham portat al cor». I com a emprenedors, han recorregut, vila a vila, porta a porta, la comarca, des de Ballobar a Massalcoreig, des de Villella a Seròs,

des d'Alcolea fins a la Granja, despertant-ne i unint-me el barcelonisme. I tot amb una gran il·lusió, amb un enorme entusiasme.

La *gent del Barça*, com diu el seu himne, comparteix amb *TdF*, l'ASCUMA, el CERI i l'IEBC, el seu amor per Catalunya, de la qual el C.F Barcelona n'és el vaixell insígnia. Són dos maneres convergents de *fer país*. *Força, Barça!* i força també a Quimito, a la seua junta i als barcelonistes en aquesta nova aventura.

CRÒNIQUES TAGARINES

Tornem-hi, que a la bóta sap

■ **Esteve Betrià**

Ho confeso: encara estic al·lucinat. No ho sabia, de debò que no ho sabia, però ara resulta que José Saramago no és un escriptor portuguès. I és llàstima, tan contents com estaven a Portugal perquè el senyor Saramago hagués estat guardonat amb el premi Nobel de literatura. Però, d'acord amb les declaracions de l'escriptor franjolí amb tots els ets i uts publicades en les pàgines de l'anterior número d'aquesta revista, el senyor Saramago no pot ser un escriptor portuguès perquè fa una colla d'anys que viu a les Canàries. Això sí, José Saramago escriu en portuguès i gairebé sempre pren la societat i el paisatge portuguès com a marc referencial de les seues obres. Però no viu a Portugal, ara resideix en territori espanyol i, per tant, no pot ésser un escriptor portuguès.

Tampoc és escriptor sudafricà el premi Nobel d'enguany, J. M. Coetzee, perquè malgrat ésser un escriptor nascut a l'Àfrica austral, i que la societat i el paisatge d'aquesta part del món siga el marc on es desenvolupa la seua obra, fa molt anys que resideix en altres continents.

Ni, per tant, són escriptors espanyols Alberti, Juan Goytisolo,…
Ni escriptors argentins Jorge Luis Borges, Julio Cortázar,…
Ni escriptors cubans Zoe Valdés, Guillermo Cabrera Infante,…
Ni escriptors peruans A. Bryce Echenique, M. Vargas Llosa,…
Ni escriptors nord-americans Hemingway, Patricia Higsmith,…
Ni escriptors anglesos Gerald Brenan, Robert Graves,…
Ni escriptors aragonesos Javier Tomeo, Soledad Puértolas,…
Ni escriptors catalans Carner, Mercè Rodoreda, Pere Carders,…
Ni escriptors de la Franja Maties Pallarès, Desideri Lombarte,…
Ni…

Tots aquests escriptors de primera fila, i uns quans centenars més, no formen part de la història de la literatura de les terres on foren nodrits i fets perquè van cometre –o han comès– l'error, forçat o voluntari, de viure una part de la seua vida lluny del lloc d'on eren originaris.

«Només serà escriptor de la Franja aquell que visqui, dormi i treballi en una població de la Franja» ens ve a pontificar l'únic, sembla ser, escriptor amb *pedigree* franjolí. El fet que un escriptor haja nascut en una població de la Franja –d'on són també pares i padrins–, que hi haja viscut la major part de la vida i que l'escenari principal dels seus escrits siga un paisatge «franjolí», i la gent que l'habita, no té importància: paga una part dels seus impostos lluny de la Franja. Això sí, cal obviar que l'escriptor amb *pedigree* franjolí mai no ha publicat a la Franja (Saragossa, Barcelona, Lleida o València són les localitats on s'edita la seua obra) ni col·labore en la premsa franjolina, ja sé sap que es brilla amb més força en la premsa i l'edició extrafranjolines.

I tindria raó l'únic escriptor –per definició pròpia– franjolí, si no fos que per a un escriptor l'única pàtria és la llengua.

En fí, només li faltava dir al escriptor pontifical que per ésser escriptor amb *pedigree* franjolí cal que el seu primer cognom comence amb el fonema palatal africat sord –grafiat, això sí, a l'espanyola. Però tranquils, encara que lentament, ja hi arribarà: és especialista en l'art de mirar-se el melic.

El Museu Diocesà de Lleidaserà una realitat el 2006

■ **Aleix Castellnou**

El conseller en cap de la Generalitat de Catalunya, Artur Mas, fou l'encarregat de presidir la col·locació de la primera pedra del futur Museu Diocesà i Comarcal de Lleida. A l'acte oficial, esdevingut el passat 27 de setembre, hi van assistir també els principals representats de l'Ajuntament, la Diputació, el Consell Comarcal i el Bisbat de Lleida, que són les institucions que integren el consorci impulsor d'aquest ambiciós projecte cultural.

És previst que l'esperat Museu Diocesà sigui una realitat el 2006. El projecte que ara mateix acaba d'endegar-se, tanmateix, començà a prendre forma el 1987, quan es posaren d'acord totes les entitats competents en la matèria. El museu serà un enorme complex cultural, de gairebé 7.000 metres quadrats, ubicat al cor de la ciutat de Lleida. A més d'una sala dedicada a l'exposició permanent dels fons del museu i una per a les mostres temporals, hi haurà una cafeteria i una aula taller. El Diocesà comptarà amb un total de 10.000 peces, de les quals 110 han de procedir de la Franja. De fet, són les obres d'art que la Diòcesi de Barbastre, la DGA i el Vaticà, tots a una, reclamen com a pròpies. Segons el conseller en cap, però, el bisbat de Lleida, auspiciat per les institucions esmentades més amunt, està negociant per tal que l'art en litigi es quedi a Lleida. D'altra banda, en aquest nou espai que serà el Museu Diocesà hom podrà gaudir del tresor de la catedral de Lleida i dels fons arqueològic i numismàtic de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

Resta dir que la idea de construir una infrastructura d'aquestes característiques es remunta a finals del segle XIX, quan el bisbe Messeguer aplegà un quantitat important d'obres d'art religiós, evitant així els constants espolis a què es veien sotmeses moltes parròquies i altres equipaments religiosos catalans i aragonesos deixats, paradoxalment, de la mà de Déu. El que és inqüestionable és que si el prelat i d'altres que li anaren al darrere no s'haguessin dedicat al col·leccionisme avui no es parlaria ni del Diocesà ni del litigi per l'art de la Franja. A tot estirar, en el millor dels casos i segons permet el nostre ordre democràtic, només podríem constituir alguna mena de comissió itinerant i enviar-la de pelegrinatge per Nova York, Berlín, Londres, la finca del Marqués de Villaverde o la quinta forca per exigir la devolució del «nostre patrimoni» (sic) com aquell que se'n va a Torreciudad a demanar algun miracle.

Col·locació primera pedra del futur Museu Diocesà

SOM D'EIXE MÓN

Vergonya aliena

■ **Francesc Ricart i Orús**

En aquest article em referiré a unes percepcions i constatacions que vaig fer el dissabte 11 d'octubre. Començo, a Igualada, per una lectura a la revista *Presència*, el suplement de diaris com el *Segre*; hi llegeixo una nota de Quim Gibert denunciadora del comportament lingüístic de l'alcalde de Fraga en l'acte d'inauguració de l'exposició de Josep Guinovart. Per què, en castellà?, es preguntava l'amic Gibert.

Després, cap a Fraga falta gent. Oh!, meravella de programa: putxinel·lis al Cegonyer, demostració castellera de la Colla de Vilafranca, Trobada de Gigants i el Correfoc a la nit. Dòmino!, això va bé, som en un tros de país normal, si més no per un dia.

Què dius ara! Els putxinel·lis: pura xamba! Es van fer en català perquè els de *La Provisional* no van fer cas de la Regidor(a) corresponent que els havia dit que ho fessen en castellà i sí que van fer cas de l'aire que van respirar mentre muntaven i esperaven a començar l'actuació.

Després, els castellers de Vilafranca van engrescar el públic que va aplaudir una bona exhibició, faltada, però, al meu entendre, de la megafonia que hauria servit per presentar els castells que van carregar i descarregar a la perfecció i per explicar les característiques d'una demostració castellera com es fa a tot arreu i, de passada, hauria servit també per esmenar la gent que diu que va a veure CASTELLets.

A la tarda, los gigants. La veritat és que es tracta d'una festassa. Quin goig veure trenta parelles de gegants vinguts d'arreu, amb majoria del Principat, com és lògic d'altra banda. Tot molt bé, excel·lent, si no fos…, si no fos pel maltracte que va rebre la nostra llengua i la nostra dignitat. Només calia mirar els rètols de la procedència dels geganters preparats per la Comissió de festes i veure els despropòsits ortogràfics propis de qui no vol saber res de la comunicació escrita o simplement veure-hi un exemple de la desídia per la llengua, per la geografia i pels teus hostes. A la plaça de l'Ajuntament la cosa va ser pitjor: el presentador dels gigants i de l'acte va emprar un llenguatge vomitiu, que et feia sentir vergonya. Com pot ser que una població, la capital del Baix Cinca, no siga capaç de funcionar com ho fan totes les ciutats que en els millors moments –la seua festa major!– volen mostrar un nivell de cultura i d'urbanitat dignes que compleixen les convencions mínimes de cordialitat i de comunicació que han d'acompanyar els actes programats.

O és que el nostre poble no és digne de ser tractat com un poble adult que és capaç de mostrar amb orgull que té una llengua, tan important com qualsevol altra, i que se l'estima fent-la servir amb dignitat i sensibilitat? (I no m'aturo als noms de les penyes, autèntic terrorisme cívico-lingüístic, no és broma).

Vergonya aliena és el que un sent davant tanta desconsideració i automenyspreu. No cal una Llei de llengües que ens digui l'any 2003 com s'ha de comportar lingüísticament una Comissió de festes i un Ajuntament sencer, el que cal és valorar i estimar la teua llengua i ser coherents i responsables i potser una mica valents i endreçar tanta cosa desendreçada lingüísticament parlant que, no ens enganyem, és molt més que una pura anècdota de paraules mal escrites i esgarriades.

L'endemà, un servidor no va assistir a la *Misa baturra* i no us en puc fer la crònica. Ja em sabreu dispensar. Adéu siau!

Alguns aspectes sobre la situació del riu Cinca a Fraga (I)

■ **J.L. Escuer Ibarz**

El text següent el vaig enviar el passat mes de juny a tots i cadascun dels consellers de l'Ajuntament de Fraga. A hores d'ara no he rebut cap resposta, comentari o similar.

Estimat conciutadà,

El text que t'envio és una petita reflexió sobre el problema que es ve discutint al nostre poble sobre la «neteja del Cinca». No sóc un especialista en hidrologia ni en dinàmica fluvial però la meua formació acadèmica i la meua trajectòria professional dels últims anys s'ha centrat en temes relacionats amb els sistemes fluvials. Vull dir amb això que les idees que t'hi exposo procedeixen d'una llarga reflexió sobre el problema i es basen, estrictament, en el coneixement científic. Són, tot i això, discutibles i rebatibles, com a qualsevol altre aspecte d'allò que anomenem Ciència.

Crec que val la pena que dediquis uns minuts per llegir-lo amb l'esperança que et serveixi per al que la teua opinió sobre el riu tingui un component nou que t'aidi a que la teua decisió política sigui el més encertada possible.

Resto a la teua disposició
José Luis Escuer

I. ALGUNS ASPECTES SOBRE LA GEOMORFOLOGIA DEL CINCA A FRAGA

Per tal d'entendre la qüestió és imprescindible exposar prèviament algunes característiques del riu Cinca que configuren part del seu caràcter i del seu comportament. Es tracta de trets que, ni la tècnica ni la ciència actual, poden modificar. Per tant, es tracta de conèixer-los bé i adaptar-nos-hi de forma que la nostra relació amb el riu sigui el més equilibrada possible.

1. Règim pluvionival

El Cinca té un règim pluvionival, cosa que significa que el seu cabdal augmenta amb les pluges i el desgel de la primavera i amb les pluges tardorenques produïdes amb l'arribada dels primers fronts freds. A l'estiu, el cabdal descendeix de forma acusada, coincidint també amb el període càlid i sec que afecta tota la conca mediterrània.

Aquest ritme del riu ha funcionat així, amb lleugeres variacions relacionades amb els períodes glacials, durant tot el Quaternari i ho seguirà fent de la mateixa manera durant els pròxims mil anys.

La construcció d'embassaments a la capçalera de la conca ha modificat, òbviament, aquest comportament aigües avall, de forma que, avui, el ritme segueix sent el mateix malgrat que els cabdals que tenim en eixos mesos de risc no siguin preocupants.

Tot i això, els embassaments construïts al Cinca no poden emmagatzemar aigua de forma il·limitada, així que, en primavera i a la tardor, podem tenir riuades que no solen superar els 400 m^3/s. Ocasionalment, el cabdal a la punta de la riuada pot augmentar si l'Alcanadre (que no està regulat amb embassaments) baixa molt crescut. Aquest tipus de riuada no ha d'esfereir la població per vàries raons.

1. El sistema SAIH (Servei Automàtic d'Informació Hidrològica) que la CHE té en diferents punts de la conca informa en temps real de l'onada de crescuda de forma que es pot saber amb prou antelació la cota d'aigua que el riu abastarà al seu pas per Fraga.

2. Les riuades d'aquestes dimensions són com un regal i ens hem d'alegrar que es produeixen ja que afavoreixen la neteja natural del riu i milloren la seua salut.

3. La cota d'aigua que s'abasta en aquest tipus d'avingudes no suposa cap mena de risc d'inundació.

2. Les grans riuades: el període de retorn

A l'igual que l'esdevenir de les estacions, de les glaciacions o dels grans cicles climàtics, els rius tenen el seu ritme. Existeixen ritmes de cicle curt com ara l'anual ja esmentat, ritmes de cicle mitjà d'uns 15.18 anys i cicles de períodes molt més llarg que voltarien els 100-200 anys. En els cicles tipus mitjà es poden abastar cabdals de 2.400 m^3/s. En cicles molt més llargs, probablement poden superar-se els 3.000 m^3/s.

En aquests moments, els embassaments perden el seu poder de regulació i han de cedir aigua de forma que la seua acció se centri, a través del SAIH, a evitar que coincideixin els cabdals punta dels afluents. Novament, l'Alcanadre, en no tenir embassaments de regulació, pot augmentar el cabdal punta, com ja va succeir en novembre de 1982 o el desembre de 1997.

Aquestes riuades de cicle mitjà i llarg són inevitables ja que depenen de variables climàtiques d'àmbit global. Formen part d'allò que es denomina el risc ecològic. Aquest risc no pot ser anul·lat tot i que sí, minimitzat.

3. La morfologia de la llera i els processos de sedimentació

En nombroses llargs fragatines i en alguns locals comercials del nostre poble estan exposades les fotos que Ricardo Compairé va realitzar a principis del segle XX a Fraga. Entre elles, n'hi ha una sèrie dedicada al riu Cinca. Si s'observen detingudament, s'hi pot apreciar, a la zona situada entre el pont gran i el Sotet, enormes illes de grava que ocupen el centre del llit fluvial.

Les fotografies aèries efectuades per l'exèrcit nordamericà el 1956 en mostren també enormes dipòsits de sediments d'arenes i grava al llarg del riu Cinca, especialment a partir de Ballobar i en l'àrea pròxima als dos ponts del Cinca, a Fraga.

Si n'analitzem el perfil longitudinal es pot comprovar com, a partir de la zona de Ballobar, el Cinca disminueix considerablement el seu pendent, cosa que porta, indefectiblement, a una minva de la velocitat de l'aigua i a una pèrdua d'energia, cosa per la qual l'equilibri entre erosió i sedimentació es decanta netament envers aquesta última. Aquesta és la raó per la qual es vénen dipositant graves i arenes en forma d'illes, barres de canal o dipòsits laterals des de fa milers d'anys, com ho demostren les terrasses fluvials que es poden distingir en nombrosos punts de la vall.

Curiosament, l'eliminació d'aquestes illes podria provocar, si es produeix una sobreexcavació del llit fluvial, un efecte d'erosió remuntant que, en pocs anys, generaria nous dipòsits allí on van ser eliminats, en un cicle repetitiu.

La direcció de la pàgina web on es pot llegir l'article sencer és: http://www.educa.aragob.es/iesrsfra/CienciasNaturales.htm

Projecte d'Animació Cultural a les Escoles de la Franja

Escriptors a l'Aula

Difusió de la literatura i conreu d'autor i tradicional

Tallers creatius

CURS 2003-2004
4a edició

GOBIERNO DE ARAGON
Departamento de Educación, Cultura y Deportes